

ПОЛСКАТА БЪЛГАРИСТИКА – АКТУАЛНИ ПРАКТИКИ И СТРАТЕГИИ ЗА РАЗВИТИЕ. ПЕРСПЕКТИВАТА НА ЛЮБЛИНСКАТА ШКОЛА

Камен Риков

Университет „Мария Кюри-Склодовска“ – Люблин

Резюме. Статията коментира функционирането на университетската българистика в Полша и предизвикателствата пред осъвременяването на учебните програми през второто десетилетие на XXI век. Авторовата теза налага нуждата от отчитане не само на пазарните фактори в развоја на академичните специалности, но и образователните реформи и регионалната специфика в Полша. Проследява се традицията в Люблинския университет „Мария Кюри-Склодовска“ с акцент върху създаването на бакалавърска програма по балканистика с изучаване на български език като водещ от 2014 г. Приведените данни доказват жизнеността на българистиката като набор от съвременни академични дисциплини, ориентирани към практическата подготвеност на студентите с оглед на регионалните условия.

Keywords: Bulgarian studies abroad; Balkan studies; Slavic philology at university level; new university BA programs; higher education in Poland

Тук не предлагам история на полската българистика, нито статистически и документални сведения за успехи и предизвикателства пред академичното присъствие на една славянска страна в друга. За сметка на това споделям своите виждания, опасения и надежди за продукта с марка *българистика* с оглед на реалността в Люблинския университет „Мария Кюри-Склодовска“ и конкретния си опит на полонист, славист и български лектор в годините 2011 – 2016.

В няколко отношения ситуацията с развитието на филолозиите, хуманитаристиката и висшето образование, като цяло, показва сходни тенденции в двете държави. На първо място, това е осезаемият демографски срив, който поставя европейското средно образование и университетите пред редица критични въпроси. На второ място, мисля, че открито можем да говорим за криза на хуманитаристиката, доколкото модерни днес специалности с *техно*, *инфо* и *био* елемент изземват полето на широката академична подготовка, превръщайки по този начин университетската идея в слугиня на концепцията за професионални

(фирмени) школи, което, на свой ред, налага мита за „доброто“, т.е. подкрепяно от бизнеса, образование. На трето място, това е вътрешното усещане за разколебана идентичност на хуманитаристиката. Доказателство за това е създаването на хибридни специалности на мястото на „класическите“ хуманитарни профили. В резултат на всички тези фактори се раждат нови гласове за реструктуриране и специално финансиране на хуманитаристиката – с държавни и европейски средства и ангажимент, а така амплитудата *пазарни изисквания – държавна намеса* измамно се балансира от порочния кръг на нови реформи и още по-нови дотации. С други думи, споделям тезата, че днес хуманитаристиката е *болният човек* на европейското висше образование. В същото време обаче твърдо вярвам, че именно тя е в състояние да предложи успешен изход за съвременните университети, очертавайки работеща стратегия между това, което наричаме *висше образование*, и логиката на пазара.

С горните си думи не искам да бъда разбран погрешно – хуманитаристиката не представлява затворена система, а новаторските подходи са неизбежни за ефективното ѝ функциониране в обществения живот. Въпросът обаче се състои в установяването на прагматични граници между научност и пазарност, социален и национален ангажимент и ориентираност към бизнеса. Гъвкавостта и бързината в налагането на модерни стратегии са ключовите моменти, които могат съществено да променят облика на днешната хуманитаристика.

Конкретизирайки тези общи положения върху българистиката в Полша, се изправяме пред проблем от друг порядък – целите на българската страна (Министерство на образованието и академичните институции) и на полската наука и преди всичко полските кандидат-студенти. На практика сме изправени пред ясен държавнически императив – да се разпространяват родният език, литература, култура и да се поддържа доброто име на България, но и пред специфичните очаквания на младите хора в един чужд икономически, културен и образователен контекст. Тези два изходни аспекта не са враждебни помежду си, но невинаги съвпадат напълно, поради което тук е мястото да изтъкна първото сериозно предизвикателство пред всеки, желаещ да извоюва стратегически позиции за българистиката в Полша.

Кандидатстудентските нагласи

В това отношение е налице сериозно разминаване между реалностите в двете държави, което се нуждае от трезва преценка и прецизен подход. По дълбоките ми лични убеждения, българският младеж е същество любознателно и донякъде авантюристично. Доминирацията импулс в избора му на университетска специалност и кариерно развитие е *изхождането от собствените интереси и желания за професионална реализация*, т.е. главният въпрос за него е *Какво е най-интересно за мен, какво ме влече най-силно?* Обратно, полският

младеж в много по-голяма степен демонстрира съдържаност спрямо личните си вкусове и първият въпрос, който си задава, е *Мога ли да си намеря работа по завършената специалност?* С други думи – *Каква е пазарната реализация на българистиката?* Върху тази нагласа безспорно въздействие оказва редовният медиен натиск, осланящ се на авторитетни проучвания на трудовия пазар и статистики за кариерното развитие на абсолвентите¹⁾. На този фон изгледите за българистиката и славистиката не вещаят розово бъдеще, тъй като и най-беглото сърфиране из полските младежки форуми откроява стабилната нихилистична конструкция *За какво да следвам тази специалност, след като дори настоящите ѝ абсолвенти са безработни?* Без значение дали и доколко такова твърдение отразява истината, професионалният популяризатор на нашата страна в Полша е длъжен да намери собствен успешен ход, париращ естествения младежки скептицизъм.

На второ място, в тази ситуация следва да се отбележи прагматичното отношение към филологията като специалност, обезпечаваща преди всички владенето на екзотичен език. Всякакви „надстройки“, като *културно богатство, опознаване на другостта, медиаторство между народи и култури, широки хуманистични хоризонти*, намират добро приложение в подзаглавията на множество фестивали и арт форуми, но не са склонни да съблязнят мнозинството сред малцината, заинтересували се от евентуален избор на българистика. В този смисъл и противно на очакванията българският език се оказва сравнително популярен сред останалите редки езици в Полша – популярен заради своята трудност в сравнение с руския или украинския например, но и заради позитивните конотации, с които се свързва България (за тях – по-надолу в текста).

На трето място, държа да подчертая, че според моя опит полският студент е не само по-прагматичен, но и *по-малко придирчив* спрямо конкретната работна позиция, която би заел непосредствено след дипломирането си. Колцентрове, работа в туристическия бранш, фирмен преводач, уредник в музей са реални възможности пред днешните абсолвенти българисти, възприемани като първи етап от тяхната стойностна професионална реализация.

На четвърто място, следва да се обясни една от причините, поради които българистиката (като част от хуманитарните специалности в Полша) се радваше на относителен успех в полските университети до 2012 г. Става дума за възможността студентите да избират *безплатна втора специалност*, което правеше възможно към българистика да се насочват представители на най-различни факултети, а самият досег с България да се възприема като екзотично и приятно допълнение към професионалната визитка на бъдещия абсолвент. От учебната 2012/2013 г. тази възможност бе силно ограничена и постави редица специалности на ръба на оцеляването, като породи и немалко объркване сред администрациите на учебните заведения²⁾. Така или иначе,

безплатната втора специалност бе бързо върната в полските университети, което дава нови тласъци за модифициране и приложение на тясно българистичното образование³⁾.

Докато всички посочени дотук аспекти засягат принципния развой на българистиката, подходът към промоцията на родния език и култура в Полша, по мое мнение, никога не е бил по-силно зависим от отчитане на регионалната специфика в Полската република, както това е видно днес.

Регионалната специфика на българистичните центрове. Люблин

Настоящото на българистиката в Полша⁴⁾ не зависи единствено от висококвалифицираните кадри и постиженията на културната дипломация. Безмилостната логика на съвременното изтласква на преден план кандидат-студента, от когото почти изцяло зависи търсенето и предлагането на образователни услуги. Разбира се, столицата и големите градове са в изначално по-изгодна позиция да предлагат атрактивни академични и неакадемични условия за осъществяване на българистите. Близостта до централите на международни фирми, както и интензивният културен живот са двата естествени фактора, благоприятстващи развой на екзотични филологии в метрополиите. Същевременно днешна Полша се отличава с много по-висока степен на регионално самоуправление и самостоятелност в сравнение с България. В конкретния случай с Люблин създаването на българистика в университета „Мария Кюри-Склодовска“ е било замислено като „врата към византийската култура“, доколкото самият град е възприеман като „граница между Западния и Източния свят“, по думите на проф. Стефан Вархол (Vacheva & Sotirov, 2010; Sotirov, 2013: 112).

Люблинската българистика се развива в най-голямото учебно заведение на изток от Варшава. Докато целият този регион се отличава с относително по-умерени темпове на икономически растеж и инвестиции в сравнение със столицата и Западна Полша, неговата граничност с държави, където се говорят източнославянски езици, както и интензивните контакти с украинската и беларуската култура предполагат и неподозирани симпатии спрямо България, гарантиращи по-надежден набор на студенти⁵⁾. Сред главните акценти, определящи атрактивността на българистиката в региона, са осъзнатостта на нашата култура *едновременно като славянска и балканска* (т.е. близка и екзотична), популярността на националната *кухня и фолклор* (главно чрез морската соцносталгия, предавана от родители към деца чрез образи като кукерите, баницата или мартениците)⁶⁾, както и *православната традиция* (срв. Rikev, 2015: 61 – 67). Активизиращият култ към Кирил и Методий⁷⁾, дългогодишното благоразположение към България на православния Люблински и Хелмски архиепископ Авел (от 1989 г.), тринадесетгодишното провеждане на ежегодни конференции *Кирил и Методий*

в духовното наследство на славяните (от 2005 г.), редовният сегмент (от 2013 г.) с българска и балканска насоченост в рамките на градския фестивал *Мултикултурен Люблин* несъмнено подклаждат български сантимент в региона.

Тези особености задължително трябва да бъдат отчетени при планирането на промоцията на страната ни в Източна Полша. От друга страна, прагматичният подход изисква ревизия на възприемането на българистиката чрез формулата *език, литература и култура* с научно-популяризаторски привкус.

Българистиката като филология и още нещо

Нека не се лъжем. Лекторският мандат може да премине в усърдно преподаване на езика, в „подкупване“ на студентите с усмивка и подаряване на мартички или с демонстриране на рецепти за кисело мляко, докато си облечен в специално донесена от родината носия. Всичко това е похвално, но горният подход рискува българската кауза да остане на повърхността на академичния живот в съответния университет, да бъде една мила притурка към учебния план. Другият вариант изисква не само лична енергия на лектора и отговорните фактори, но и немалка доза дипломатичност и решителност.

Главният проблем при филологиите според мен е в тяхната обща архаизирана позиция спрямо модерните специалности. Записалите се, за да усвоят езика, културата и манталитета на българите, студенти най-често проявяват вкусове извън канона на българската хуманитаристика. Ще поставя въпроса директно: може ли българистичното образование зад граница да мине с Черноризец Храбър, но без Йоан Екзарх; с Ботев, но без П. Р. Славейков и Раковски; със съкратен курс по литературния канон за сметка на въвеждане в конспекта на явления като най-ново българско кино, състояние на днешната преса, ключови обществени фигури след 1989 г.? Защото принципът в учебните конспекти на практика оставаше същият – Яворов да бъде в изпитните въпроси, а филмите и Стоичков се допускат за отмора на студентите, като „любопитна информация мимоходом“. В същото време, следва да се запитаме какво действително трябва да познава днешният българист, за да се ориентира професионално в нашата (и напълно чужда за него) съвременност: *Фрина* и *Немили-недраги* или само *Под игото*, но със споровете около Паметника на Съветската армия? Задължителни два семестъра по старобългарски език + спецкурс по българска култура след 1989 г. или българска култура след 1989 г. + спецкурс по старобългарски език?

Повика за повече гъвкавост в популяризирането на съвременния български живот сред полските студенти мога да подкрепя и с оригиналните желаниа за писане на бакалавърски и магистърски работи в Люблинския университет. Поощрявайки студентския ентузиазъм, се оказва, че днес е възможно да се правят както „традиционни“ литературоведски изследва-

ния (напр. върху Г. Караславов и Д. Талев), така и непопулярни, но особено интересни текстове върху българския волейбол като съвременно културно явление, промоцията на българската кухня в полския интернет, модерните сватбени обичаи според интернет форумите, живите познания за България сред люблинските студенти... Голяма част от тези работи се защитават с отлична оценка пред изпитната комисия в Института по славянски филологии на Университета. От 2014 г. те редовно излизат като научни статии в полски и български списания.

Негативните нагласи към филологическия канон *език и литература* произтичат от практическата закотвеност на студентите в схемата *Средновековие – Възраждане – модернизъм*. Докато от българска гледна точка е напълно обяснимо желанието да се преподават върховете на националната гордост, местният студент посреща тези информации с изначален скептицизъм, обоснован от пресните следи на явлението *полска матура*, което – идентично с родната практика – води не само до неприязнено отношение към понятия като *литературен процес, синекдоха, национална епопея* и под., но към нещо много по-лошо: липсата на умения, усет и желание за превеждане на качествената българска литература и филми на полски език. Смея да твърдя, че днес изживяваме само началото на огромната криза от липсата на добри преводачи в Полша. Подготовката на такива кадри обаче засяга малцина, елита на абсолвентите. Мнозинството търси други полета за приложение на придобитите конкретни умения. Моят въпрос е защо българистиката зад граница (на ниво лектор, местен университет и дори родното образователно министерство) наред с изложби, фестивали и поетически форуми не развива по-активно сътрудничество с туристически фирми, транспортни компании, с местната полиция? На открита лекция можем да каним не само творци и колеги от научни институти.

Давам си сметка, че вариантът „апелативен прокурор на лекция пред българисти“ не изглежда особено ласкателно за академичната колегия. Но този мотив е част от по-широката тема за *комплексите на образования човек*, който популяризира своята национална култура. Личният ми опит подсказва, че в това отношение ние сякаш повече се срамуваме от своята полуевропейска идентичност, вместо да провокираме студентите с реални възможности за реализация; крием байганьовщината, за да изтъкнем Щастливеца и демократа; четем два пъти *Естествен роман*, за да не гледаме *Под прикритие*. Въпреки това съм убеден, че България привлича студентите не само с плаж и планина, а с образа на суровата неразгадаема реалност, която – ако я представим през призмата на културен феномен, на балканската естетика и етика – би показала още по-интересни ниши за изследване пред младите чужденци. Гъвкавостта в подстъпите към родното следва да се съчетае с гъвкавост на самата образователна оферта.

Българистиката в Люблин – модули на присъствие

Днес българистичното образование в Люблинския университет се осъществява в два главни модула. През 2013 г. заглъхна нейното присъствие като основен профил в рамките на специалност *Славистика*. За сметка на това тя остана като задължително избираем втори славянски език в специалността *Руска филология* (където се преподава и *българско странознание*), а от учебната 2014/15 г. тя поема главната тежест на новата бакалавърска специалност *Балканистика*, в която българският се изучава като първи език. Люблинската балканистика има сериозна, макар и кратка предистория, която започва през 2011/2012 г. с двугодишна специализация, достъпна за студентите от магистърски програми на всички специалности в Университета. Специализацията *Балканистика* бе част от голям образователен проект на УМЦС, финансиран от Европейския съюз, и предвиждаше изучаване на втори балкански език (по избор между сръбски, румънски и гръцки), уводни балканистични дисциплини, история на балканските литератури и култури (в общи курсове). Именно впечатляващият успех на специализацията (със студенти филолози, културолози, археолози, историци, следващи библиотечни науки) подсказа възможност за изход от кризисната ситуация, при която българистиката попадна, след като Институтът по славянска филология наложи специалност *Славистика* с едновременно равнопоставено отношение на българистичен и беларуски профил. Резултатът от този експеримент бе категоричен – за първи път от много години не бе открит бакалавърски курс с български като първи профил в рамките на славистиката. Изправени пред дилемата *безкрайни модификации под марката „Славистика“* или решителен опит с неизвестен край за съхраняване на българистичната атрактивност, членовете на Катедрата по славянско езикознание единодушно предприеха усилието да тръгнат по нетъпкан път. В резултат от октомври 2014 г. стартира новата бакалавърска програма в Люблинския университет, която веднага доказа своята функционалност. Още преди да завършат обучението си, студентите получават редовни оферти от туристически и преводчески бюра и имат всички основания да чувстват собствената си атрактивност на трудовия пазар.

Балканистика – нова бакалавърска програма от 2014 г.

Мотивацията на създателите на учебния план бе ясна – в рамките на чуждестранен университет българистичните дисциплини са обречени винаги да бъдат екзотичен елемент към широката палитра на славистиката. На практика това означава мощна доминация на русистиката и комбиниране на останалите „малки“ славистики с цел оцеляване на профилите. Убедени, че това не е най-атрактивната оферта за студентите, люблинските българисти под ръководството на проф. хаб. д-р Петър Сотиров разработиха концепция

на обучение, според която българският е първи и задължително изучаван, а за втори балкански език студентите могат да избират между гръцки, румънски, сръбски и хърватски. При това съществен елемент на програмата е *равноправното отношение* към конкретните национални традиции в преподаването на балкански литератури, култури и история. Не националната изключителност, а общите черти в балканския менталитет и идентичности са заложените акценти на обучението. Така създадената специалност *Балканистика* е с подчертан филологическо-културологичен профил и включва като задължителни езиковедски, литературоведски, исторически и културологични дисциплини, като главната цел е ефективното усвояване на два балкански езика. Същевременно се предоставя голям избор в профилирането на студентите чрез избираеми дисциплини, които задълбочават знанията върху конкретна национална традиция.

Прагматичната идея на специалността е абсолвентът да излезе с познания върху конкретен европейски регион, в който липсва делбата на „малки и големи“ държави, езици и култури. Докато личната профилираност зависи от конкретните предпочитания на студента, неговата планирана добра обща ориентация в балканската специфика му гарантира повече гъвкавост в търсене на работа по специалността в Полша. През 2017 г. започна планирането и на магистърска програма с българистичен профил.

Съществуваща вече четири години, люблинската специалност *Балканистика* продължава да се налага като проект за надмогване на тесния национален хоризонт в преподаването. Досегашният опит не позволява да се изведат категорични изводи за най-уместната формула на образователната програма. Тепърва ще се създават учебници по балкански литератури, култури и история, ще проличат и пробойните в учебния план, а вероятно ще има и упреци спрямо непълното, неточно или – предвидено е и това – изкривено представяне на конкретни балкански феномени. Убедени обаче, че държавите от Полуострова имат общо бъдеще, създателите на проекта вярват в неговата навременност и приложимост. Самата българистика, макар и дълголетна, не е изгубила своя чар. Ако това твърдение е вярно, нищо не ѝ пречи да се види в огледалото на чуждестранната балканистика.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Вж. напр. порталите на фирмата Sedlak & Sedlak (най-старата HR компания в Полша, действаща от 1990 г.), rynekpracy.pl и wynagrodzenia.pl с редовни доклади за възнаграждението и реализацията на абсолвентите (срв. Jabłońska, G. Co studiuja Polacy? <<https://rynekpracy.pl/artykuly/co-studiuja-polacy>> (29.08.2011); Rębisz, S. Wynagrodzenia absolwentów różnych uczelni wyższych w 2013 roku. <wynagrodzenia.pl/artykul.php/wpis.2841> (05.02.2014).

2. Вж. Kudrycka, B. Komunikat w sprawie odpłatności za drugi kierunek studiów [Изявление на министъра на науката и висшето образование от 04.07.2013: DKN.ZNU.178.105.2013.EKR.1], <http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_07/0e0cb151e3552ea62ccb4285c1b527ea.pdf> (05.07.2013).
3. През юни 2014 Конституционният трибунал на Полската република постанови, че правните наредби за платено обучение по втора университетска специалност са в разрез с конституцията (акт К 35/11 от 05.06.2014).
4. Вж. Simeonova-Konach, 2017: 9 – 21. Подробно представяне на българистиката в Люблин до 2012 г. вж. Sotirov, 2013: 113 – 116.
5. В последните години украински граждани с полски етнически произход редовно избират да следват българистика като първа специалност.
6. Немалка роля изиграват и ежегодните (от 2009 г.) славистични конкурси за ученици от гимназии под патронажа на Института по славянски филологии на Люблинския университет. На тези състезания с училищен, градски и финален кръг участниците, представящи българска тематика, редовно получават призови места.
7. С катедрален православен храм на светите братя в Бяла Подласка (от 1989 г.) и новосъздадена енория в Замощч (от 24.06.2013 г.).

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Rikev, K. (2015). Eastern Orthodox Tradition According to the Students Slavic Contest at the University of Lublin (2012 – 2015). *Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie*, 4, 61 – 67 [Православната тематика на ученическите славистични конкурси в Люблинския университет (2012 – 2015 г.). *Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie*, 4, 61 – 67], <journals.umcs.pl/zcm/article/download/2385/1737>.
- Simeonova-Konach, G. (2017). The Country's Brand and Bulgarian Studies Abroad. *Language & Literature*, 1 – 2. 9 – 21 [Марката/брендът на страната и българистиката в чужбина. *Език и литература*, 1 – 2, 2017, 9 – 21] <<http://www.ezik-i-literatura.eu/2017/1-2/1-G.S.-Konach-BG.pdf>>.
- Sotirov, P. (2013). Bulgarian Studies at Maria Curie-Skłodowska University in Lublin – Between Tradition and Contemporary Challenges (pp. 112 – 117). In: Karagyozev, P. & Stoyanova, Y. *Past, Present and Perspectives of Bulgarian Studies Abroad*. Sofia: Sofia University Press. [Българистиката в университета „Мария Кюри-Склодовска“ в Люблин – между традицията и предизвикателствата на новото време (с. 112 – 117). В: Карагъзов, П. & Стоянова, Ю. (ред.). *Минало, настояще и перспективи на чуждестранната българистика. Сборник с доклади от Международната кръгла маса, посветена на петдесетата годишнина на Летния семинар по българистика*. София: Св. Климент Охридски].

Vacheva, A. & Sotirov, P. (2010). Bulgarian Studies in Lublin, Poland. *Orbis Linguarum*, 8 (1), 18 – 26 [Вачева, А. & Сотиров, П. (2020). Българистиката в Люблин, Полша. *Езиков свят*, 8 (1), 18 – 26].

BULGARIAN STUDIES IN POLAND – CURRENT PRACTICES AND DEVELOPMENT STRATEGIES. THE LUBLIN PERSPECTIVE

Abstract. The article reviews the current courses in Bulgarian studies at Marie Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland. It stresses out their former success and current challenges due to competition for undergraduate students in Poland, the general crisis of philological studies and the growing unpopularity of Slavistics in European universities. The author presents the objectives leading to the creation of a new BA program in Balkan studies that could potentially benefit Bulgaria-related academic disciplines.

✉ **Dr. Kamen Rikev, adiunkt**

Institute of Slavic Philology
Maria Curie-Skłodowska University in Lublin
Plac M. Curie-Skłodowskiej 4a, r. 427
20-031 Lublin Poland
E-mail: rikev@umcs.pl